

על יראת המוות – חיל קליין

לפני שנה בדיוק זכיתי להשתתף במבצע "עופרת יצוקה", שהיתה אז ידועה גם בשם "מלחמת עזה". אמנם כיום אנו יודעים את תוצאות המבצע, וברוך השם ניתן להגדיר אותו כמבצע מוצלח מבחינה צבאית, עם כמות אבידות (עם כל זה שנורא 'למדוד' חיי נפשות) מצומצמת יחסית לכוחותינו. אבל התחושה שקדמה לכניסה הרגלית של חטיבות החי"ר לעזה, הן בקרב התושבים בעורף והן בקרב אנשי הצבא, היתה של דאגה וחשש. הדיבורים של מפקדי הצבא שיצא לי לשמוע במשך אותו פרק זמן שחיכינו לשלבים שונים של המבצע, היו מלאי נחישות וגבורה, אך עם זאת, על מנת שלא להוליך שולל ובשביל להיות מחויבים ל'ריאליות', היתה בהם מודעות מלאה למחיר הכבד שככל הנראה ייגבה מאיתנו במהלך הלחימה. ההקדמה הזו היתה נראית לי נחוצה מכיוון שהיום, למפרע, החוויה הזו של עופרת יצוקה כבר לא נראית לי כל כך מפחידה, אבל בזמנו, הפחד היה נחלת הרבים.

לא באתי לעסוק בחוויה האישית שלי של פחד ממוות ואיך התמודדתי איתו, בעיקר מכיוון שאין לי הרבה מה לומר על הנושא מהפן האישי; ההתמודדות היא רגשית, ולא זו בלבד שקשה לתרגמה למילים, אלא שאני לא רואה בכך תועלת – לא ניתן לומר דבר מה משמעותי במישור הקוגניטיבי, מלבד שצריך להתמודד. מה שכן, המאורע החריג גרם לי לחשוב מחשבות כלליות אודות המקום של יראת המוות בחיינו ובנפשנו, ובהם באתי לשתף.

מהעיסוק של הרב קוק ביראת המוות (אורות הקודש ב, עמ' שפ-שפד)¹ אנו רגילים לזכור בעיקר, שהפחד מהמוות הוא פחד שקרי, הוא אשליה. ואכן, ביסוד החוויה קיים פן לא מבוטל של אשליה. האשליה הזו נובעת מזיהוי של "חיים" עם "קיום"; דהיינו, שהנפש מרגישה שעם סוף החיים שלה על הארץ, היא תאבד לחלוטין ולא תוסיף להתקיים כלל. אמונתנו בהישארות הנפש, ובקיום של "שני עולמות", מפרידה את הקיום מהחיים, שכן גם המת קיים בעוה"ב. ככל שמתחדדת בנו ההכרה המנתקת ומנתחת בין רוח לגוף, וככל שמתעמקת בנו האמונה כי גם לאחר המוות אין אנו באים לידי מצב של חידלון, אלא רק של ניתוק מהגוף ומהארציות ומעבר לחיים רוחניים, מתרככת יראת המוות המבעיתה, המוציאה מהאדם את החשק לעצם החיים. ההתבהלות וההתפלצות משידוד הקיום והתאפסות המציאות של הנפש נחלשים ואף נעלמים ככל שהאדם מודע יותר אל נבדלות העצמיות-הרוחנית ואל נצחיות הקיום הנפשי.

עם זאת, אני חש שלא ניתן לבאר תופעה קיומית כל כך כבדת משקל ע"י הנמקה הטוענת כי למעשה החוויה המדוברת נטולת כל שורש בעל-קיימא, וביסוד הכל אשליה ושקר שאין לו רגלים. הפחד מהמוות הוא דבר שבני אדם נורמליים לעולם לא ישתחררו ממנו לגמרי, ואם כן, מחשבותי הובילו אותי לכיוון מחשבה נוסף, השונה מהניסיון לצמצם ולרכך ולהמתיק את הגלולה המרה, שהרי המרירות והנוראות שבמוות לעולם יישאר בעינו ברמה מסוימת, ויש לעמוד גם מול עובדה זו ולהכיל אותה בעולם הרוחני.

אם אכן אנו מאמינים כי המוות הוא רק שחרור הנשמה מכבלי הגופניות, ממצרי הגבול ומאזיקי המציאות הסופית, מהו השורש האמיתי הבר-קיימא שישנו ביראת המוות? האמנם נובעת היא רק מצדדי האני

¹ אין אני נכנס לעסוק במשנת הראי"ה בנושא, בעיקר מכיוון שלא ירדתי לסוף דעתו בפיסקאות הללו. את התרשמותי קיבלתי מאנשים שונים שלמדתי את זה איתם, וכן מקפריים נוספים המציינים את הפיסקאות הללו ומפרשים אותם. זו התרשמות שקיבלתי לא רק ממשנת הרב קוק אלא בכלל מההתייחסויות הדתיות שפגשתי אל המוות ואל הפחד ממנו.

החיצוניים, שאינם מצליחים להשתחרר מכבלי הדימיון וההרגל ומאולצים לזהות את העצמות האישית (ה'אני') עם הגוף והחיים?

הרגשתי היא שאין הדבר כך. אכן, אף הנשמה כואבת היא את כאב פחד המוות, אמנם בצורה פחות דימונית והרסנית, אך עדיין באופן קשה ומייסר. אני חש שנכון יהיה לומר כי **הנשמה אוהבת היא את החיים** באמת. היא אוהבת את החיים על הארציות שבהם, ולא למרות הארציות אלא גם דווקא עליהם; ואינני מדבר על אהבת החיים רק בשל הממשויות הרוחניות הקיימות בהם, או בגלל כל סוגי ה"מעין עולם הבא" הקיימים ונוכחים כבר בחיינו, אלא דווקא על אהבת החיים בשל התכונה העצמית שלהם, הקשורה בארציות.

בשביל לבאר את זה, אתחיל מכיוון אחר. השקפת-העולם ודרך-החיים ההדוניסטיים נובעים מתפישה שהעונג הוא זה שצריך לעמוד במרכז החיים, כיוון שהוא תכלית החיים – לא נברא האדם אלא עבור העונג. לכאורה, אם נעיין למשל בדבריו של רמח"ל בפתיחת ספרו "מסילת ישרים", נמצא התבטאות זוהה – "שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזוהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להימצא". ובאמת הדברים מתיישבים על הלב, ויש משהו אינסטינקטיבי במחשבה כי העונג הוא העניין המכוון בכל הרצונות ובכל המעשים. איפה נעוצה הטעות, או ההבדל בין מחשבה זו לדברי הרמח"ל?

ההבדל מצוי שוב בהבחנה האמורה לעיל בין החיים לבין הקיום. העונג הוא אכן הנקודה היסודית ביותר בישותו של האדם; הוא המכונה בקבלה 'כתר', שהוא שורש הרצון. ומכאן שעצם בקשת העונג כנקודה העילאית של ההתקיימות איננה שלילית – היא אמיתית. אלא שלאמונתנו, בהיפסק החיים האדם איננו חדל מלהיות, אלא רק חדל מלהיות. **החיים הם התנועה**, הזרימה; מה שמבטא בתורה את הנפש החיה הוא הדם, מערכת של דינאמיות בלתי פוסקת. תכלית החיים, מהותם ומשמעותם הם הפעילות, התיקון, ההתעלות וההשפעה לטוב. "יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים מכל חיי העולם הבא". זהו עולם של עבודה ועשייה, שגם בהם ישנו עונג, אולי העונג העליון ביותר. לאחר המוות, אז מגיעה שעת המנוחה והעונג, יום שכולו שבת, ואז מהות ההתקיימות משתנה מאקטיביות-בונה לפסיביות-מתענגת – "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה".

למדנו אפוא כי מהות החיים ותכונתם העיקרית הם ה"תשובה ומעשים טובים". אותה הדינמיות, היכולת הארצית לעבוד, להשתלם, להתקדם, להשתכלל, להתעלות, היא שורש אהבת החיים מצד הנשמה, שהרי לכך היא נועדה, לכך נברא האדם. והעולם הבא שלאחר המוות, עם כל טובו ועונגו, אין בו את יסוד הפעילות וההשתלמות הנמצא בלב חפץ הנשמה. אנו אוהבים את החיים כי הם הם תכלית בריאת כל הנמצא, כולל אותנו; פחד המוות בשורשו הנשמתי מגיע מפני שהאדם חרד שמא לא הספיק לקיים את עצם ייעודו, המצוי במפגש הסוער בין החומר והרוח, בין שמים וארץ, ובהתרוממות של כל ההוויה מכח אותו הניצוץ העצמי החופשי. האימה של המוות היא אכן אימת חידלון, אך לא חידלון מדומה של הקיום האונטולוגי, אלא חידלון אמיתי של החמצת לזו הקיום וסיבת ההתהוות.

נראה שהשקפה כזו על כח החיים היסודי והקמאי הזה של יראת המוות היא חשובה לא רק מהצד התיאורטי אלא גם מבחינה קיומית. כשאנו עומדים קרוב למוות, בין אם זה מפגש במוות של זולת כלשהו ובין אם זה פחד מהתקרבות מותנו שלנו, שנאת-המוות מציפה אותנו ללא מנוס, מרתיעה, מזעזעת. אם נתבונן בנקודה הבסיסית העומדת בשורש התופעה הנפשית הזו, בשורש הכח הדוחה האינסטינקטיבי הזה, נזכור ונטמיע ששנאת המוות היא אהבת החיים, ואהבת החיים היא הרצון הנשמתי העמוק למצות את

החיים ולפעול ולנוע ולהתקדם ולעשות בהם ככל הניתן וכמה שיותר, תוכל התבוננות זו להמתיק את עצם תחושת הדחייה והגועל והאימה לתחושת דחיפות-אקוטית, להריצות ונמרצות אינטנסיביים ולמודעות ורגישות חריפים כלפי מימוש משמעות חיינו ומטרת קיומנו בזמננו הקצוב על פני האדמה.